

2. Bērna interešu izvērtēšanas un noteikšanas pamati. Aspekti, kas jāņem vērā, izvērtējot bērna intereses un to sasaiste ar konkrētām bērna cilvēktiesībām

2.1. Bērna interešu izvērtēšanas un noteikšanas pamats

Bērna interešu izvērtēšanas pamats ir bērna tiesības, kuras ir pilngadību nesasniegušas personas cilvēktiesības. Bērna tiesības ir nostiprinātas ANO Bērnu tiesību konvencijā, kur tās definētas pamata principu veidā un Bērnu tiesību aizsardzības likumā.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmajā daļā noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm. [ANO bērnu tiesību aizsardzības komitejas Vispārējais komentārs Nr. 14 \(2013\)](#) sniedz plašāku skaidrojumu par bērna labāko interešu principu. Proti, konvencijas 3. pants nodrošina bērnam tiesības nevis uz abstraktām labākajām interesēm, bet uz konkrētā bērna interešu (vajadzību) izvērtējumu aktuālajā situācijā, ņemot vērā, ka primāri visas darbības veicamas un jebkuri lēmumi pieņemami, balstoties uz bērna vajadzību novērtējumu. Arī Bērnu tiesību aizsardzības likumā, noteikta bērna interešu prioritāte. Proti šī likuma 6. panta otrajā daļā noteikts, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses.

ANO Bērnu tiesību aizsardzības komiteja uzsver, ka jēdziena "*bērna intereses*" tvērumā ir gan materiālās tiesības, gan tiesību interpretācijas princips, kas nodrošina, ka dažādu iespējamo interpretāciju gadījumā jāizvēlas tās variants, kas visefektīvāk kalpo bērna tiesību aizsardzībai, gan atsevišķas procedūras noteikums, kas nozīmē, ka lēmuma pieņemšanas procesā jāietver tā iespējamās pozitīvās un negatīvās ietekmes novērtējums attiecībā uz bērnu. Lēmumu pieņēmējiem ir jānodrošina, lai lēmumā būtu atspoguļoti apsvērumi, kas dod pamatu secināt, ka ir veikta bērna interešu līdzsvarošana ar citiem apsvērumiem.

No [Eiropas Padomes valstu sniegtās informācijas](#) Eiropas tiesiskās sadarbības ekspertu komitejai jautājumos par bērna labāko interešu ievērošanu secināms, ka daļā Eiropas valstu (piemēram, Austrijā, Norvēģijā, Serbijā un Slovākijā) speciālajos bērnu tiesību aizsardzības tiesību aktos ir ietverta norma, kurā noteikta bērna interešu prioritāte jebkuros jautājumos, kas skar bērnu. Vienlaikus, Serbijas un Slovākijas tiesību normās norādīts uz principiem, ko iesaka ievērot speciālistiem, kuri veic bērna labāko interešu izvērtējumu. Piemēram, Serbija kā galvenos elementus, kas parasti tiek ņemti vērā, līdz ar bērna vecumu, dzimumu, briedumu, veselības stāvokli, izglītību un citiem bērnu raksturojošiem aspektiem, norādījusi uz nepieciešamību izvērtēt arī bērna vēlmes un jūtas, fiziskās, garīgās, emocionālās, veselības un izglītības vajadzības, bērna viedokli, nepieciešamību nodrošināt bērna drošību, kā arī saikni starp bērnu un vecākiem, personām, kas rūpējas par bērnu, starp paplašinātās ģimenes locekļiem un citām pazīstamām personām, bērna un šo cilvēku attiecību kvalitāti un sekām bērnam, ja bērns tiek šķirts no tiem. Tāpat tiek vērtēts, kurš no iespējamajiem lēmumiem novērstu vai mazinātu jaunu procesu, kas varētu skart bērnu, iespējamību. Slovākijas speciālisti ņem vērā bērna aprūpes kvalitāti, bērna drošības nodrošināšanu, kā arī drošību un stabilitāti vidē, kurā bērns dzīvo, bērna cieņas, garīgās un fiziskās veselības aizsardzību, apstākļus, kas saistīti ar bērna veselības stāvokli vai invaliditāti, kā arī nosacījumus bērna identitātes saglabāšanai un bērna vajadzību un spēju attīstībai un bērna viedokli.

Austrija, bērna labāko interešu noteikšanas kritērijus ir definējusi likumā, Vispārējā civilkodeksa 138. pantā. Tas kalpo par pamatu lēmumu pieņemējiem, lai izvērtētu bērna intereses iestāžu un tiesas procesos, tostarp bērna aprūpes un saskarsmes jautājumos. Izmantojot likumā noteiktos kritērijus bērna interešu izvērtēšanā, tiek aplūkota situācija kopumā, analizētas sekas, kuras lēmuma, kas skar bērnu, pieņemšanas gadījumā, varētu radīt viņa nākotnes situācijai. Somija [Bērnu labklājības likumā](#) noteikusi, ka, novērtējot bērna intereses, jāņem vērā tas, cik lielā mērā veicamie pasākumi un risinājumi bērnam garantē līdzsvarotu attīstību un labklājību, kā arī tuvas un pastāvīgas attiecības; iespēju būt pieņemtam, kā arī uzraudzību un aprūpi, kas atbilst bērna vecumam un attīstības līmenim; izglītību, kas atbilst bērna spējām un vēlmēm; drošu vidi, kur augt, un fizisko un emocionālo brīvību; atbildības sajūtu, kļūstot neatkarīgam un augot; iespēju iesaistīties jautājumā, kas skar bērnu,

risināšanā un spēju ietekmēt risinājumu; bērna valodas, kultūras un reliģijas fona ievērošanu. Igaunijas [Bērnu aizsardzības likuma](#) 3. pantā ir noteikts, ka bērnu aizsardzība ir balstīta uz principu, ka vienmēr un visos gadījumos galvenā uzmanība jāpievērš bērna interesēm.

ANO Bērnu tiesību konvencijas ratifikācijas rezultātā Latvija ieguva saistības veikt visus atbilstošos likumdošanas, administratīvos un citus pasākumus, lai pilnībā īstenotu konvencijā ietvertās bērna cilvēktiesības. Bērnu tiesību principu ieviešana praksē prasa katras valsts valdības un likumdevēja izlēmīgu rīcību. Lai pārliecinātos, ka ANO Bērnu tiesību konvencijas dalībvalstis pilda savas saistības, ievieš praksē cilvēktiesību standartus, ANO Bērnu tiesību komiteja veic regulāru [dalībvalstu monitoringu](#).

Līdz 2021. gada 8. decembrim Bērnu tiesību aizsardzības likums nesaturēja bērna labāko interešu vērtēšanas kritērijus. Lai nostiprinātu bērna labāko interešu principa vietu un lomu Latvijas tiesību aktos, bija nepieciešams papildināt Bērnu tiesību aizsardzības likumu, nosakot pienākumu veikt bērna labāko interešu novērtēšanu un paredzot kritērijus, kas jāņem vērā, nosakot bērna intereses. Tāpēc 2021. gada 11. novembrī [Bērnu tiesību aizsardzības likums tika papildināts](#) ar bērnu labāko interešu noteikšanas kritērijiem.

2.2. Aspekti, kas jāņem vērā, izvērtējot bērna labākās intereses un to saistība ar bērna cilvēktiesībām, tiesību aktiem un judikatūru.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5. panta pirmajā daļā noteikts, ka bērna tiesību aizsardzību nodrošina: bērna vecāki, audžuģimene un aizbildņi; izglītības, kultūras, veselības aprūpes un bērnu aprūpes iestādes; valsts un pašvaldību institūcijas; sabiedriskās organizācijas un citas fiziskās vai juridiskās personas, kuru darbība saistīta ar atbalsta un palīdzības sniegšanu bērniem; darba devēji. Lai gan starptautiskajos tiesību aktos un Bērnu tiesību likumā tiek lietota klauzula “*bērna intereses*”, tajos nav bijis ietverts, vārdos definēts bērna labāko interešu jēdziens, lai gan tas ir attiecināms uz visiem gadījumiem, kad valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes veic darbības vai pieņem lēmumus, kas saistīti ar bērnu, it sevišķi attiecībā uz bērna tiesību un tiesisko interešu nodrošināšanu.

Bērna labāko interešu jēdziens tiek plaši lietots arī citos tiesību aktos, ne tikai Bērnu tiesību aizsardzības likumā, jo tā uzdevums ir noteikt bērna tiesības, brīvības un to aizsardzību, ņemot vērā, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobriedušai personai vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība (piemēram, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 2. panta pirmā daļa), bet arī Civillikumā (piemēram, Civillikuma 160., 162., 178.1, 181. pants un citi), Bāriņtiesu likumā (4. panta otrā daļa). Turklāt arī nozaru tiesību aktos ietvertās normas (piemēram, Izglītības likums – 56.pants, Ārstniecības likums – 56.1.pants, Pacientu tiesību likuma - 10. pants, 13. pants) vērstas uz bērnu tiesību ievērošanu un bērna interešu nodrošināšanu. Likuma “Par policiju” 10. panta trešajā daļā noteikts policijas darbinieka pienākums sniegt palīdzību nepilngadīgām personām, kas palikušas bez vecāku vai viņu aizstājēju uzraudzības. Turklāt jāņem vērā, ka iepriekš veiktais tiesību aktu un normu uzskaitījums nav izsmēļošs. Faktiski tiesību aktos ir pareizi noteikts pienākums ievērot bērna interešu prioritāti, tomēr tajos nav norādīts, kādā tieši veidā bērna labākās intereses ir nosakāmas. Lai īstenotu pienākumu ņemt vērā bērna labākās intereses, tās bija vispirms jānoteic. Bērna labāko interešu principa piemērošanas joma ir plaša, iekļaujot ne tikai valsts, bet arī privātās struktūras, un aptver visas darbības, kas attiecas ne tikai uz individuālu bērnu, bet arī uz bērniem kā sabiedrības daļu. Tiek uzsvērtā nepieciešamība paredzēt visaptverošu bērna interešu noteikšanas procesu, tostarp, paredzot jebkura ierosinātā likuma, politikas vai budžeta piešķiruma ietekmi uz bērnu tiesību prioritātes ievērošanu. Vienlaikus šim procesam ir jātiek iekļautam visos valsts pārvaldes līmeņos un politikas izstrādē.

Bērna interešu noteikšana vienlīdz svarīga ne tikai tad, ja atbilstošajai iestādei jāpieņem lēmums, kura adresāts ir bērns, piemēram, par sociālā pakalpojuma piešķiršanu bērnam, bet arī gadījumos, kad iestādes lēmums skar vai var skart bērnu, piemēram, par adopcijas atbilstību bērna interesēm, bērna mantas pārvaldības jautājumiem, bērna ārpusģimenes aprūpi, vai gadījumos, kuros iestādei ir pienākums rīkoties bērna interešu nodrošināšanai, piemēram, informējot tiesību aizsardzības iestādes par iespējamu vardarbību pret bērnu. Tāpēc [Bērnu tiesību aizsardzības likumā](#) 6.panta otrajā daļā ir noteikts, ka visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir

jānodrošina bērna tiesības un intereses. Papildus tam ir precizēts, ka personas ievēro bērna labākās intereses visās darbībās, kas tieši vai netieši skar vai var skart bērnu, proti:

- 1) novērtējot jebkuru ar bērnu saistītu gadījumu;
- 2) rīkojoties jebkādā ar bērnu saistītā lietā;
- 3) pieņemot jebkuru lēmumu saistībā ar bērnu.

Latvijas Republikas Satversmes tiesa ir secinājusi¹, ka likumdevējam jāievēro, lai pieņemtie normatīvie akti aizsargātu bērna likumiskās intereses iespējami labākajā veidā. Turklāt bērna tiesības un likumiskās intereses tiek skartas ne tikai tad, kad lēmums jāpieņem tieši attiecībā uz bērnu, bet arī tad, kad lēmums var būt tikai attiecināms uz bērnu vai var netieši skart bērnu. Jebkuras citas prioritātes atzīšana bez nopietna iemesla un attaisnojuma nav pieļaujama. Šī iemesla dēļ likums nosaka, ka bērna labākās intereses vērtē gadījumos, kad lēmums vai rīcība tieši vai netieši skar vai var skart bērnu. Vērtējot bērna labākās intereses, analizējot pieejamo informāciju par katra bērna situāciju, valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes veic darbības vai pieņem lēmumus, ņemot vērā, ka rīcībai un lēmumiem jābūt tādiem, lai nodrošinātu attiecīgās situācijas ilgtspējīgu risinājumu, nepieciešamības gadījumā izveidojot secīgas rīcības un lēmumu plānu bērna situācijas risināšanai.

Pašnovērtējuma jautājumi

Bērna interešu izvērtēšanas pamats ir:

- a) bērna tiesības, kuras ir pilngadību nerasniegušas personas cilvēktiesības. Bērna tiesības ir nostiprinātas ANO Bērnu tiesību konvencijā, kur tās definētas pamata principu veidā un Bērnu tiesību aizsardzības likumā;
- b) atkarīgs no katra konkrētā speciālista lēmuma, jo likums neparedz sodu par šādu interešu neizvērtēšanu;
- c) noteikts Ministru kabineta noteikumos.

Bērnu tiesību aizsardzības likums:

- a) līdz 2021. gada 8. decembrim nesaturēja bērna labāko interešu vērtēšanas kritērijus (aspektus).
- b) nenosaka bērna labāko interešu vērtēšanas kritērijus (aspektus).
- c) nosaka pienākumu vērtēt bērna labākās intereses tikai valsts un pašvaldību institūciju darbiniekiem.

ⁱ [Satversmes tiesas 2019. gada 5. decembra sprieduma lietā Nr.2019-01-01 23](#).1.punkts, Satversmes tiesas 2019. gada 16. maija sprieduma lietā Nr. 2018-21-01 16.2. punkts.